ePublishing
ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

The Greek Review of Social Research

Vol 9 (1971)

9-10

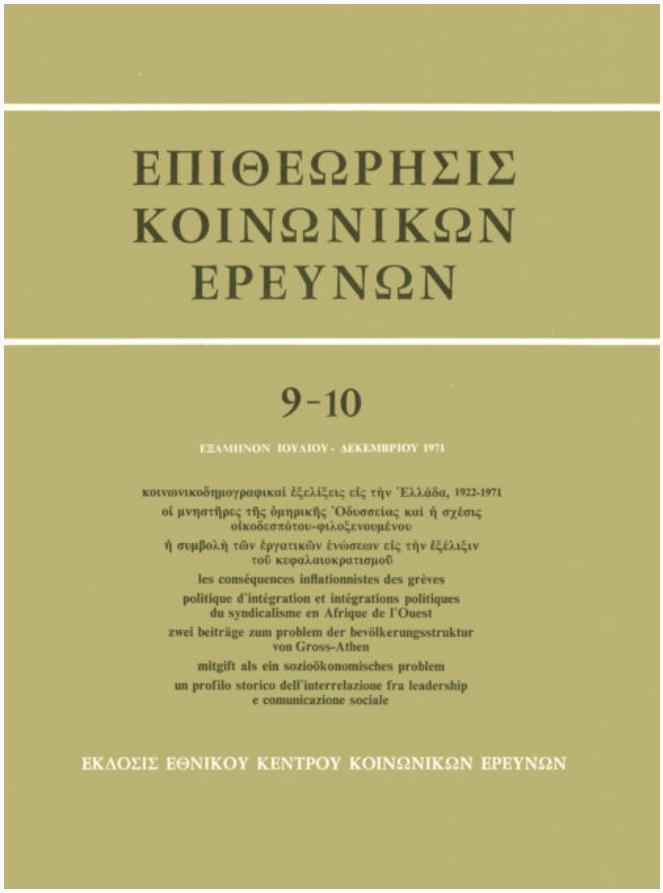

Κοινωνικοδημογραφικαί εξελίξεις εις την Ελλάδα: 1922-1971

Ηλίας Δημητράς

doi: 10.12681/grsr.375

Copyright © 1971, Ηλίας Δημητράς

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0.

To cite this article:

Δημητράς Η. (1971). Κοινωνικοδημογραφικαί εξελίξεις εις την Ελλάδα: 1922-1971. *The Greek Review of Social Research*, *9*, 66–77. https://doi.org/10.12681/grsr.375

https://epublishing.ekt.gr | **e-Publisher:** EKT | **Downloaded at:** 12/10/2024 12:23:50

κοινωνικοδημογραφικαὶ ἐξελίξεις εἰς τὴν Ἑλλάδα, 1922-1971

ὑπὸ

Ἠλία Δημητρᾶ

Ὁμιλία γενομένη εἰς τὴν ΑΣΟΕΕ τὴν 27.10.71, ἐπὶ τῇ ἐπετείῳ τῆς 28.10.40

εἰσαγωγικαὶ παρατηρήσεις

Ἡ Μικρασιατικὴ Καταστροφὴ ὑπῆρξεν ἀφετηρία ἡμίσεος αἰῶνος σημαντικῶν πολιτιστικῶν, δημογραφικῶν, κοινωνικῶν καὶ οἰκονομικῶν ἐξελίξεων εἰς τὴν Ἑλλάδα. Βασικὸν σταθμὸν εἰς τὰς ἐξελίξεις ταύτας ἐσημείωσεν ἡ 28 Ὀκτωβρίου 1940, διότι ὤθησεν εἰς τὸ προσκήνιον τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς ἱστορίας τὴν γενεάν, ἡ ὁποία ἐγεννήθη περὶ τὸ 1922, ἠνδρώθη μεταξὺ 1940 καὶ 1950 (διὰ τοῦτο καὶ ἀποκαλεῖται γενεὰ τοῦ 1940), ὡρίμασε κατὰ τὴν μετὰ τὸ 1950 δεκαπενταετίαν, ἀνῆλθεν εἰς τὸ μέσον τῆς δημογραφικῆς πυραμίδος, καὶ ἀπὸ τοῦ 1967 κατέλαβεν ἡγετικὴν θέσιν εἰς τὴν κορυφὴν τῆς κοινωνικοπολιτικῆς ἱεραρχίας τῆς χώρας.

Διὰ νὰ συμβάλω εἰς τὴν μελέτην τῆς πεντηκονταετίας 1922-1971 καὶ τῆς ἐκφραζούσης ταύτην γενεᾶς τοῦ 1940, παραθέτω συνοπτικὴν δημογραφικὴν καὶ κοινωνιολογικὴν (κοινωνικοδημογραφικὴν) ἀνάλυσιν τῶν διαδοχικῶν περιόδων 1922-1940, 1940-1949, 1950-1966, 1967-1971. Αἱ ἐξελίξεις τῆς πεντηκονταετίας δικαιολογοῦν τοὺς ἐν λόγῳ χρονικοὺς διαχωρισμούς. Πράγματι, μέχρι τοῦ 1940 συντελεῖται μία προετοιμασία, ἡ ὁποία θὰ ἐξασφαλίσῃ τὰς προϋποθέσεις τοῦ Ἀλβανικοῦ Ἔπους. Ἐν συνεχείᾳ, τὸ Ἔπος τοῦτο καὶ αἱ μέχρι τοῦ 1949 προεκτάσεις του δημιουργοῦν ἀμέσους καὶ ἀπωτέρας συνεπείας μεγάλης σημασίας διὰ τὴν χώραν κατὰ τὴν ἐπακολουθοῦσαν περίοδον 1950-1966. Ἡ περίοδος αὕτη χαρακτηρίζεται ἀπὸ μίαν ἀνάπτυξιν, ἡ ὁποία ἀπολήγει εἰς κρίσεις καὶ ἀναζητήσεις λύσεων. Οὕτω τὸ 1967 δίδεται ἡ λύσις τῆς γενεᾶς τοῦ 1940, ἡ ὁποία εἶχε καταβάλει τὸ τίμημα ἁπασῶν τῶν προηγουμένων ἐξελίξεων τῆς πεντηκονταετίας.

α. δημογραφικαὶ καὶ κοινωνικαὶ ἐξελίξεις 1922-40

Ἂς ἴδωμεν, λοιπόν, *κατὰ πρῶτον*, τὴν δημογραφικὴν καὶ κοινωνικὴν κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸ 1940. Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο, ὀλίγον πρὸ τῆς ἐκρήξεως τοῦ πολέμου, ἔγινε γενικὴ ἀπογραφὴ πληθυσμοῦ. Κατεμετρήθησαν δὲ 7.344.860 κάτοικοι.[1] Ἀνάλυσιν τῶν στοιχείων τῆς ἀπογραφῆς ἐκείνης δυστυχῶς δὲν διαθέτομεν, διότι μέγα μέρος τῶν ἀπογραφικῶν δελτίων κατεστράφη κατὰ τὴν κατοχήν, πρὸ τῆς ἐπεξεργασίας αὐτῶν. Ἐν τούτοις, ὁ Καθηγητὴς κ. Β. Βαλαώρας εἰς μελέτην δημοσιευθεῖσαν τὸ 1960 ἀποκατέστησε τὴν πυραμίδα ἡλικιῶν τοῦ πληθυσμοῦ κατὰ τὸ 1940, δηλαδὴ ὑπελόγισε τὴν ἡλικίαν τὴν ὁποίαν οἱ Ἕλληνες καὶ αἱ Ἑλληνίδες εἶχον κατὰ τὴν 1 Ἰανουαρίου 1940 (πίν. 1). Ἐκ τῶν ὑπολο-

1. Βλ. *Συνοπτικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Ἑλλάδος 1970*, Ἐκδ. ΕΣΥΕ, Ἀθῆναι 1971, σ. 11. Κατὰ τὸ μέσον τοῦ ἔτους τούτου ὁ πληθυσμὸς ὑπελογίσθη εἰς 7.318.915. Βλ. σ. 12 τῆς ὡς ἄνω ἐπετηρίδος, ἥτις τοῦ λοιποῦ θὰ ἀναφέρεται χάριν συντομίας ὡς «Στατιστικὴ Ἐπετηρὶς 1970».

ΔΙΑΓΡ. 1. *Πυραμίδες τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ἑλλάδος (κατανομὴ κατὰ φῦλον καὶ πενταετεῖς ὁμάδας ἡλικιῶν), 1900 καὶ 1940 (καθ' ὑπολογισμόν) καὶ κατὰ τὰς ἀπογραφὰς 1928 καὶ 1961*

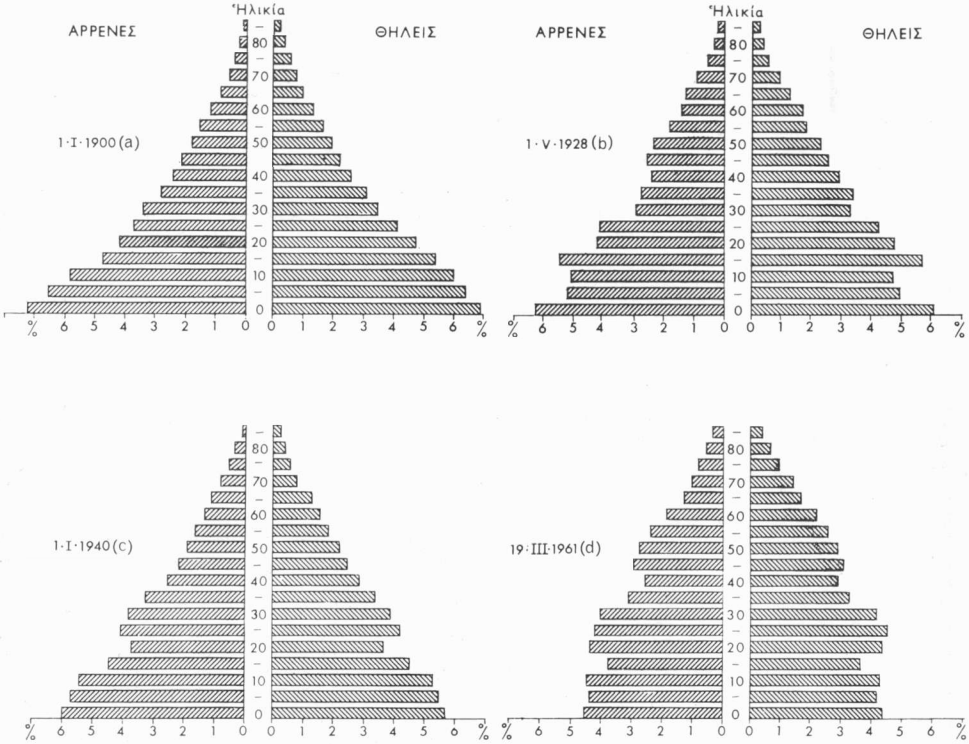

Π η γ ή: Δημογραφικαὶ ροπαὶ καὶ μελλοντικαὶ προεκτάσεις τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ἑλλάδος 1960-1985.

Πίναξ 1. *Πυραμὶς ἡλικιῶν πληθυσμοῦ ἔτους 1940*

Ὁμάδες ἡλικιῶν	Εἰς ἀπολύτους ἀριθμ. (χιλ.) Ἄρρενες	Θήλεις	Ἐπὶ % τοῦ συνολ. πληθυσμοῦ Ἄρρενες	Θήλεις
0 — 4	441,0	420,0	5,99	5,70
5 — 9	423,3	409,0	5,75	5,56
10 — 14	403,3	395,8	5,48	5,38
15 — 19	328,4	326,4	4,46	4,43
20 — 24	272,7	273,5	3,70	3,71
25 — 29	299,7	302,1	4,07	4,10
30 — 34	280,2	283,0	3,81	3,84
35 — 39	243,8	249,0	3,31	3,38
40 — 44	197,3	211,0	2,68	2,87
45 — 49	160,3	180,5	2,18	2,45
50 — 54	141,7	159,0	1,93	2,16
55 — 59	126,8	140,9	1,72	1,91
60 — 64	107,4	118,4	1,46	1,61
65 — 69	86,6	95,4	1,18	1,30
70 — 74	60,5	68,8	0,82	0,93
75 — 79	36,2	43,9	0,49	0,60
80 — 84	20,2	26,4	0,27	0,36
85 +	12,1	18,6	0,16	0,25
Σύνολον	3.641,5	3.721,7	49,46	50,54
Συν. πληθυσμὸς		7.363,2		

Π η γ ή: V. Valaoras (καθ' ὑπολογισμόν).

γισμῶν αὐτῶν προκύπτει ὅτι ὁ πληθυσμὸς τῆς χώρας μας[1] ἦτο τότε πολὺ ἀκμαῖος ἀπὸ δημογραφικῆς ἀπόψεως. Τὸ ποσοστὸν τῶν μέχρις ἡλικίας 19 ἐτῶν παιδιῶν καὶ νέων ἦτο σημαντικόν (ἄρρενες καὶ θήλεις 42,75%). Ἀλλὰ καὶ τὸ ποσοστὸν τῶν δυναμένων νὰ φέρουν ὅπλα ἀρρένων Ἑλλήνων 20-34 ἐτῶν ἦτο ἀξιόλογον (47,5% ἐπὶ τοῦ συνόλου τοῦ ἐνήλικος ἄρρενος πληθυσμοῦ 20-64 ἐτῶν). Ἀντιθέτως, ἦτο ἀκόμη χαμηλὸν τὸ ποσοστὸν τῶν κατοίκων ἡλικίας ἄνω τῶν 65 ἐτῶν (ἄρρενες καὶ θήλεις 6,36%). Ὁ πληθυσμὸς αὐτὸς χαρακτηρίζεται εἰς τὴν Δημογραφίαν ὡς ἀρκετὰ *νεανικός* (διάγρ. 1). Τὰ νεανικὰ αὐτὰ χαρακτηριστικά, ὁ Ἑλληνικὸς Πληθυσμὸς τοῦ 1940 ὤφειλε εἰς τὰς δημογραφικὰς ἐξελίξεις τῆς περιόδου 1920-1940. Κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην, λόγῳ τῆς Μικρασιατικῆς Καταστροφῆς, κατέρρευσεν ἡ Μεγάλη Ἰδέα καὶ συνέρρευσεν εἰς τὴν Ἑλλάδα περίπου 1.200.000 προσφύγων, οἱ ὁποῖοι ἀντηλλάγησαν μὲ ὀλίγας ἑκατοντάδας χιλιάδων ἀλλοεθνῶν.[2] Ἔτσι ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμός, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸ μέσον τοῦ ἔτους 1922 ὑπελογίζετο εἰς 5.097.000, ἀνῆλθε κατὰ τὸ μέσον τοῦ ἑπομένου ἔτους 1923 εἰς 6.010.000, αὐξηθεὶς περίπου κατὰ 913.000 κατοίκων,[3] ἤτοι κατὰ 17,91%.

Ἡ μικρὰ Ἑλλὰς τῶν 5.007.500 κατοίκων κατὰ τὸ 1920[4] ἐπραγματοποίησε τότε τὸ πρῶτον δημογραφικὸν καὶ οἰκονομικὸν θαῦμα της. Ἀπερρόφησε καὶ ἀξιοποίησε ταχύτατα τὸν προσφυγικὸν πληθυσμόν. Ὅμοιον «θαῦμα» μόνον ἡ Δυτικὴ Γερμανία ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ μεταπολεμικῶς διὰ τῆς ἀπορροφήσεως καὶ ἀξιοποιήσεως σημαντικοῦ ἀριθμοῦ προσφύγων ἐκ τῆς Ἀνατολικῆς Γερμανίας.

Ὁμιλοῦμεν περὶ «θαύματος», διότι λογικῶς ἀνεμένετο ὅτι ἡ ἀπότομος καὶ τεραστία αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ κατὰ τὸ 1922 θὰ ὡδήγει εἰς πτῶσιν τοῦ βιοτικοῦ ἐπιπέδου, ἐκτεταμένην ἀνεργίαν καὶ ὑποαπασχόλησιν, ὡς καὶ εἰς καθυστέρησιν πάσης ἀναπτύξεως. Ἐθεωρεῖτο ὑπὸ πολλῶν ὅτι ἡ ἐγκατάστασις τῶν προσφύγων θὰ ἀπερρόφει ἐπὶ πολλὰ ἔτη τὸ μικρὸν πλεόνασμα τοῦ χαμηλοῦ τότε ἐτησίου εἰσοδήματος τῶν Ἑλλήνων. Ἐν τούτοις, τίποτε ἐξ αὐτῶν δὲν συνέβη. Ἀντιθέτως, ἡ παρουσία τῶν προσφύγων κατέστησε πολιτικῶς δυνατὴν τὴν Ἀγροτικὴν Μεταρρύθμισιν, τὴν ὑποχρεωτικὴν στοιχειώδη ἐκπαίδευσιν καὶ ἄλλας κοινωνικὰς μεταβολάς. Τοιουτοτρόπως ηὐξήθη ἡ ἀγροτικὴ παραγωγὴ ὥστε νὰ διαθρέψῃ τὸν πρόσθετον πληθυσμόν. Ἐπίσης, χάρις

ΔΙΑΓΡ. 2. *Ἐκτιμήσεις τοῦ ποσοστοῦ γεννητικότητος καὶ θνησιμότητος ἐπὶ 1.000 κατοίκων, ὡς καὶ τοῦ ποσοστοῦ βρεφικῆς θνησιμότητος ἐπὶ 100 κατοίκων εἰς τὴν Ἑλλάδα*

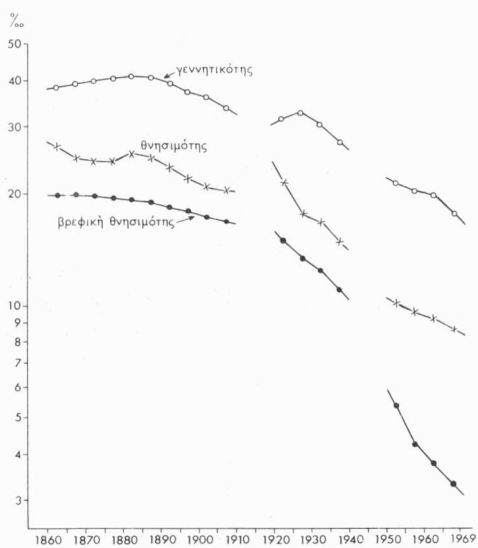

Πηγή: V. VALAORAS, Demogr. History of Modern Greece (1860-1965) καὶ ΕΣΥΕ (1969).

εἰς τὴν ἐγκατάστασιν τῶν προσφύγων εἰς τὰ ἀστικὰ κέντρα ἐδημιουργήθη ἡ ἀπαραίτητος δημογραφικὴ βάσις τῆς ἐκβιομηχανίσεως. Δηλαδή, συνεκεντρώθησαν εἰς τὰς πόλεις ἐπαρκεῖς ἐργατικαὶ χεῖρες, δυνάμεναι νὰ πλαισιώσουν τὰς νέας βιομηχανίας.

Ἰδιαιτέρας προσοχῆς ἄξιον εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι πρὶν ἀκόμη ἀρχίσουν νὰ ἀναφαίνωνται τὰ προαναφερθέντα εὐνοϊκὰ ἀποτελέσματα, ὁ πληθυσμὸς γηγενῶν καὶ προσφύγων, ὁμοῦ, εἶχεν ἐκδηλώσει τὴν πίστιν του εἰς τὴν ἀνόρθωσιν τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Ἑλληνικὸς Πληθυσμὸς ἔδωσεν ἀποδείξεις τῆς αἰσιοδοξίας αὐτῆς αὐξάνων τὰς γεννήσεις (διάγρ. 2). Αἱ γεννήσεις τὸ 1921 καὶ 1922 ἐνέρχονται, ἀντιστοίχως, εἰς 21,18 καὶ 21,51 ἐπὶ 1.000 κατοίκων, ἐνῷ ἀπὸ τὸ 1925 ὡς τὸ 1929 αὐξάνονται κυμαινόμεναι ἀπὸ 26,25 μέχρι 30,47. Ὁμοίως ἀπὸ τὸ 1930 ὡς τὸ 1935 κυμαίνονται μεταξὺ 28,16 καὶ 31,34 ἐπὶ 1.000 κατοίκων. Μόνον ἀπὸ τοῦ 1937 μέχρι τοῦ 1940 τὸ ποσοστὸν τῶν γεννήσεων ἐπανέρχεται εἰς χαμηλότερα ἐπίπεδα ἀπὸ 27,87 ὡς 24,53 ἐπὶ 1.000 κατοίκων.[5] Εἰς ἀπολύτους ἀριθμοὺς ἡ διακύμανσις τῶν γεννήσεων ἔχει ὡς ἑξῆς: 1921=106.935, 1925=156.367, 1931=199.243, 1934=208.929, 1940=179.500.

1. Βλ. Vasilios G. Valaoras, «A Reconstruction of the Demographic History of Modern Greece», ἀνάτυπον ἐκ τοῦ περιοδικοῦ *The Milbank Memorial Fund Quarterly*, τεῦχ. 2, Ἀπριλίου 1960, New York, σσ. 138-139. Ὁ συγγραφεὺς ἐκτιμᾷ εἰς 7.363.200 τὸν πληθυσμὸν κατὰ τὴν 1.1.1940, εἰς 3.147.200 τοὺς ἄρρενας καὶ θήλεις 0-19 ἐτῶν, εἰς 1.854.100 τοὺς ἄρρενας ἡλικίας 20-64 ἐτῶν, εἰς 852.600 τοὺς ἄρρενας ἡλικίας 20-34 ἐτῶν, τέλος δὲ εἰς 469.000 τοὺς ἄρρενας καὶ θήλεις 65 ἐτῶν καὶ ἄνω.

2. Βλ. V. Valaoras, ἔνθ' ἀνωτ., σσ. 123-177.

3. καὶ 4. Βλ. Στατιστικὴ Ἐπετηρὶς 1970, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 12.

5. Ἔνθ' ἀνωτ., σ. 22.

ΔΙΑΓΡ. 3. *Διάρθρωσις τοῦ Ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ κατὰ μεγάλας ὁμάδας ἡλικιῶν καὶ ποσοστὸν ἐξηρτημένου πληθυσμοῦ (0-15 καὶ 65 καὶ ἄνω πρὸς 15-64 ἐτῶν)*

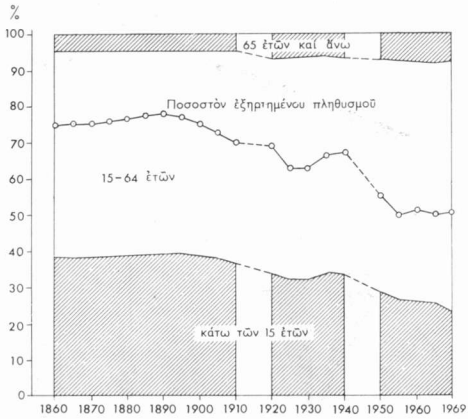

Πηγή: V. VALAORAS, Demogr. History of Modern Greece (1860-1965) καὶ ΕΣΥΕ (1969).

Ἐντὸς κλίματος αὐτοπεποιθήσεως διὰ τὸ ἐπιτελεσθὲν προπολεμικῶς εἰρηνικὸν «θαῦμα» καὶ μὲ τόσον νεανικὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ πληθυσμοῦ της, ἡ Ἑλλὰς τῶν 5.097.000 κατοίκων κατὰ τὸ 1922 παρατάσσει 7.344.860 ἀδαμάστους μαχητὰς τὴν 28 Ὀκτωβρίου 1940. Πράγματι, εἰς τὸ πλευρὸν καὶ τὰ μετόπισθεν τῶν 852.600 στρατευσίμων ἀνδρῶν 20-34 ἐτῶν παρατάσσονται καὶ ὅσοι μένουν ἀστράτευτοι, καὶ αἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδιὰ καὶ οἱ γέροντες γονεῖς.

Αὐτοὶ οἱ γονεῖς, οἱ ὁποῖοι ἔφερον τότε εἰς τὸν κόσμον κατὰ μέσον ὅρον 3,68 τέκνα, δηλαδὴ περίπου τέσσαρα τέκνα,[1] διὰ τὰ ὁποῖα ὅταν ἐγεννῶντο, ἔλεγον: «Τὸ ἕνα ἀνήκει στὸ Θεὸ—Μεγάλη ἡ Χάρη του. Τὸ ἄλλο ἀνήκει στὴν Πατρίδα—Μεγάλη ἡ Δόξα της! Τὰ ἄλλα δύο, ἂς ζήσουν νὰ προκόψουν καὶ νὰ μᾶς γηροκομήσουν» (διάγρ. 3).

Ἐντὸς τοιούτου συστήματος ἀξιῶν, ἐντὸς ἀτμοσφαίρας ἐθνικῆς καὶ ἀναπτυξιακῆς ἐξάρσεως καὶ πέριξ τοῦ νεανικοῦ πυρῆνος τῶν στρατευμένων Ἑλλήνων σφυρηλατεῖται «κατὰ τὴν Μάχην τῆς Ἀλβανίας μία ἰδεολογικὴ καὶ πνευματικὴ ἑνότης, ὁμοία τῆς ὁποίας σπανίως συναντᾶται εἰς τὴν σύγχρονον ἑλληνικὴν ἱστορίαν», ὡς παρατηρεῖ ὁ Ἰταλὸς συγγραφεὺς Mario Cervi εἰς πρόσφατον βιβλίον του περὶ Ἑλλάδος.[2]

1. *Δημογραφικαὶ Ροπαὶ καὶ Μελλοντικαὶ Προεκτάσεις τοῦ Πληθυσμοῦ τῆς Ἑλλάδος, 1960-1985.* Ἐκδ. ΕΣΥΕ, Ἀθῆναι 1966, σ. 30.

2. Mario Cervi, *Dove va la Grecia?*, Ἐκδ. U. Mursia καὶ Co., Milano 1968, σσ. 86-87.

Εἰς τὴν Δημογραφίαν καὶ τὴν Κοινωνιολογίαν ἡ συχνοτέρα μέθοδος ἐργασίας εἶναι ἡ σύγκρισις γεγονότων καὶ δεδομένων. Διὰ νὰ καταστῇ σαφέστερον ποίαν σημασίαν εἶχεν ὁ δυναμισμὸς τῶν ηὐξημένων γεννήσεων καὶ ὁ νεανικὸς χαρακτὴρ τοῦ πληθυσμοῦ εἰς τὸ Ἔπος τοῦ 1940, ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρω πρὸς σύγκρισιν τὴν δημογραφικὴν κατάστασιν τῆς Γαλλίας, τῆς ὁποίας τὸ μέτωπον κατέρρευσε τόσον ἀδόξως κατὰ τὸ 1939. Ὡς παρετήρησαν οἱ Γάλλοι Δημογράφοι, καὶ ἰδιαιτέρως ὁ Καθηγητὴς Alfred Sauvy, ἡ πτῶσις τῆς Γαλλίας ὠφείλετο εἰς τὸν ψυχικὸν μαρασμὸν τοῦ Γαλλικοῦ πληθυσμοῦ, ὁ ὁποῖος ἐπὶ δεκαετίας προηγουμένως εἶχε μειώσει τὰς γεννήσεις τόσον, ὥστε ἐπὶ μακρὸν οἱ ἐτήσιοι θάνατοι ἦσαν περισσότεροι τῶν ἐτησίων γεννήσεων.[3] Ἐνῷ κατὰ τὴν ἀντίστοιχον περίοδον εἰς τὴν Ἑλλάδα αἱ ἐτήσιαι γεννήσεις ἦσαν σχεδὸν διπλάσιαι τῶν ἐτησίων θανάτων.

Κατὰ τοὺς Γάλλους μελετητὰς πάντοτε, ὁ Γαλλικὸς πληθυσμός, ἐντὸς τοῦ ὁποίου «ηὔξανον διαρκῶς οἱ ἄγαμοι καὶ οἱ μοναχογυιοί», ἤτο ἑπόμενον νὰ μὴν ἔχῃ τὸ σθένος νὰ πολεμήσῃ, ἤτο ἀναπόφευκτον νὰ διερωτᾶται «πρὸς τί ὁ πόλεμος;»—pourquoi la guerre?

Ἡ Ἧττα τῆς Γαλλίας ὅπως καὶ ἡ Νίκη τῆς Ἑλλάδος εἶχον τεραστίας ἐπιπτώσεις διὰ τὸν κόσμον ὁλόκληρον καὶ παραλλήλους συνεπείας διὰ τὴν τύχην ἑκάστης τῶν δύο τούτων χωρῶν μέχρι σήμερον, ὡς καὶ διὰ τὸ μέλλον. Τὰς συνεπείας ταύτας διὰ τὴν Ἑλλάδα θὰ ἐπισημάνω ἀκολούθως.

β. δημογραφικαὶ καὶ κοινωνικαὶ ἐπιπτώσεις 1940-49

Εἰσέρχομαι, λοιπόν, εἰς τὸ δεύτερον μέρος, δηλαδὴ εἰς τὰς ἀμέσους δημογραφικὰς ἐπιπτώσεις τὰς ὁποίας εἶχον ἡ ἡρωϊκὴ ἀντίστασις τῶν Ἑλλήνων καὶ Ἑλληνίδων εἰς τὴν εἰσβολὴν τῶν Ἰταλῶν, τῶν Γερμανῶν καὶ τῶν Βουλγάρων, ὡς καὶ τὰ γεγονότα τῆς Κατοχῆς καὶ τῆς ἐπακολουθησάσης ξενοκινήτου ἀνταρσίας.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὑπῆρξε βαρύτατον τὸ δημογραφικὸν τίμημα, τὸ ὁποῖον κατέβαλε ὁ Ἑλληνικὸς πληθυσμὸς τόσον κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων ἀπὸ βορείων συνόρων μέχρι Κρήτης, ὅσον καὶ εἰς τὴν Μέσην Ἀνατολὴν καὶ ἀλλαχοῦ, καθὼς καὶ κατὰ τὴν Κατοχήν, λόγῳ τῆς συμμετοχῆς του εἰς τὴν Ἀντίστασιν, ἐξ αἰτίας τῶν ἀντιποίνων ἢ ἄλλων διώξεων καί, τέλος, λόγῳ τῆς ἐπιβληθείσης εἰς τοῦτον ἐξολοθρευτικῆς πείνης.

Συμφώνως πρὸς ἐκτιμήσεις καὶ στοιχεῖα δημοσιευθέντα τὸ 1945 ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου Ἀνοικοδομήσεως, ἐὰν δὲν ἐμεσολάβει ὁ πόλεμος καὶ ἡ κατοχή, ὁ Ἑλληνικὸς πληθυσμὸς κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1944

3. Βλ. *La Population Française*, Ἐκδ. Προεδρία τῆς Κυβερνήσεως *(La Documentation Française)*, Paris 1955, Τόμος 1ος, σσ. 51 καὶ 54.

ΔΙΑΓΡ. 4. *Αὔξησις τοῦ ἀριθμοῦ τῶν θανάτων κατὰ τὴν κατοχὴν Διοίκησις Πρωτευούσης*

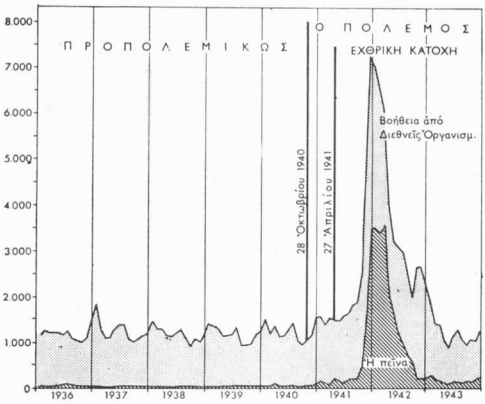

Πηγή: Κων. Α. ΔΟΞΙΑΔΗ, Καταστροφὲς οἰκισμῶν, Ἐκδ. Ὑφυπουργείου Ἀνοικοδομήσεως, Ἀθῆναι 1946, σελ. 11.

Πίναξ 2. *Ἀπώλειαι πληθυσμοῦ ἀναλυτικῶς κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐχθρικῆς κατοχῆς 1941-1944*

Ἀποδημίς			
Πολῖται πρὸς Μέσην Ἀνατολὴν	30.000		
Στρατιωτικοὶ πρὸς Μέσην Ἀνατολὴν	20.000		
Ὅμηροι εἰς Βουλγαρίαν	10.000		
Ὅμηροι εἰς Γερμανίαν	10.000		
Ὅμηροι εἰς Ἰταλίαν	10.000		
Ἑβραῖοι ἀπαχθέντες εἰς Πολωνίαν	60.000		
Μέγιστον ἀποδημίας	140.000		(α+β)*
Τελικαὶ ἀπώλειαι λόγῳ ἀποδημίας		70.000	(β)
Φυσικὴ κίνησις (Διαφορὰ μὴ βιαίων θανάτων καὶ γεννήσεων)	300.000	300.000	(δ)
Ἑλληνο-Ἰταλικὸς καὶ Ἑλληνο-Γερμανικὸς πόλεμος	15.700		
Ἐχθρικοὶ βομβαρδισμοὶ	3.000		
Βουλγαρικαὶ σφαγαὶ	30.000	90.700	(γ)
Ἐκτελέσεις ἀπὸ Γερμανοὺς καὶ Ἰταλοὺς	11.000		
Ἀνταρτοπόλεμος	30.000		
Συμμαχικοὶ βομβαρδισμοὶ	1.000		
Σύνολον	390.700	390.700	
Τελικὴ ἐλάττωσις πληθυσμοῦ			
Διακοπὴ φυσικῆς αὐξήσεως	300.000		(ε)
Μὴ εἰσροὴ νέων κατοίκων	110.000		(ζ)
Φυσικὴ κίνησις	390.700		
Ἀποδημία	70.000		
Σύνολον	870.700		

* (α, β, γ, δ, ε, ζ). Βλέπε διάγραμμα ἑπομένης στήλης.

Πηγή: Κων. Α. ΔΟΞΙΑΔΗ. Καταστροφὲς οἰκισμῶν. Ἐκδ. Ὑφυπουργείου Ἀνοικοδομήσεως, Ἀθῆναι 1946, σελ. 29.

ΔΙΑΓΡ. 5. *Γενικὴ πτῶσις πληθυσμοῦ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐχθρικῆς κατοχῆς 1941-1944*

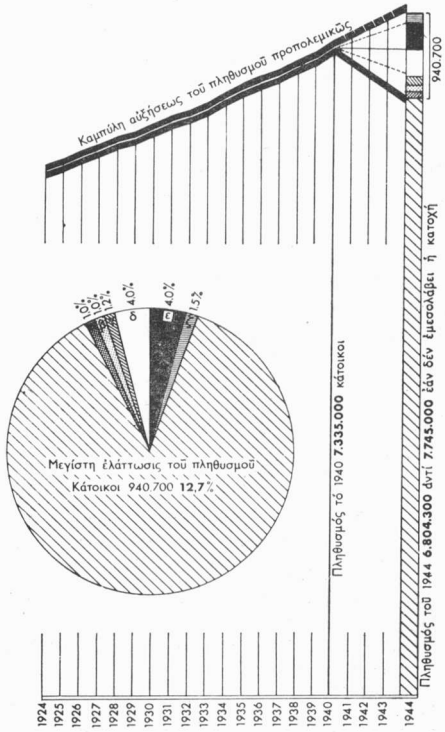

(α, β, γ, δ, ε, ζ,). Βλέπε πίνακα 2.

Πηγή: Κων. Α. ΔΟΞΙΑΔΗ, Καταστροφὲς οἰκισμῶν, Ἐκδ. Ὑφυπουργείου Ἀνοικοδομήσεως, Ἀθῆναι 1946, σελ. 31.

θὰ ἀνήρχετο εἰς 7.745.000 κατοίκους, ἐνῷ εἰς τὴν πραγματικότητα ὑπολογίζεται ὅτι κατῆλθεν εἰς 6. 804.300 κατοίκους (πίν. 2, διάγρ. 5).[1]

Δηλαδὴ ἐμειώθη κατὰ 940.700 κατοίκους. Ἔτσι ἔχασε σχεδὸν ὅσους εἶχε κερδίσει εἴκοσι δύο ἔτη ἐνωρίτερον διὰ τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν προσφύγων ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας.

Ἡ μείωσις αὕτη ὑπολογίζεται ὡς ἑξῆς:

Κατὰ τὴν πενταετίαν 1940-1944: α) Οἱ φυσικοὶ θάνατοι, κυρίως, ἐξ ἀσθενειῶν καὶ ἐκ πείνης ἦσαν κατὰ 300.000 περισσότεροι τῶν γεννήσεων (διάγρ. 4).

β) Ἐσημειώθησαν ἐπὶ πλέον 90.700 βίαιοι θάνατοι, λόγῳ τοῦ πολέμου καὶ τῆς τριπλῆς κατοχῆς (τυφεκισμοί, σφαγαί, κτλ.).

1. Βλ. Κων. Α. Δοξιάδη, *Καταστροφὲς Οἰκισμῶν*, Ἐκδ. Ὑφυπουργεῖον Ἀνοικοδομήσεως, Ἀθῆναι 1946, σσ. 29-33.

ΔΙΑΓΡ. 6. *Μετακινήσεις κατοίκων πρὸς Ἐξωτερικὸν*

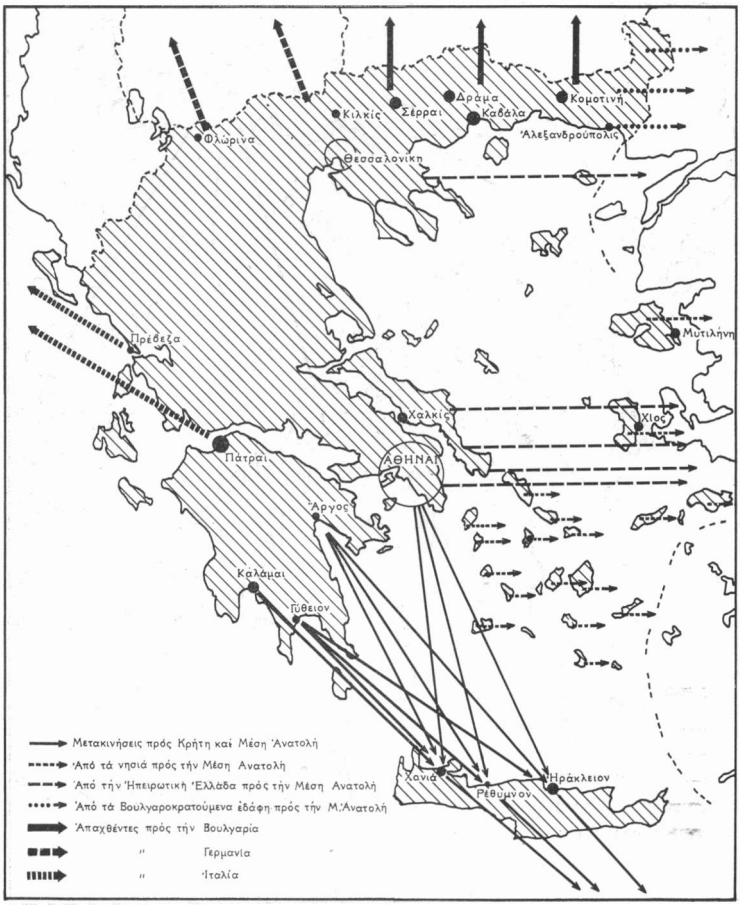

Πηγή: Κων. Α. ΔΟΞΙΑΔΗ, Καταστροφὲς οἰκισμῶν, Ἐκδ. Ὑφυπουργείου Ἀνοικοδομήσεως, Ἀθῆναι 1946, σελ. 27.

ΔΙΑΓΡ. 7. *Μετακινήσεις πληθυσμοῦ ἐκδιωχθέντος ὑπὸ Βουλγάρων*

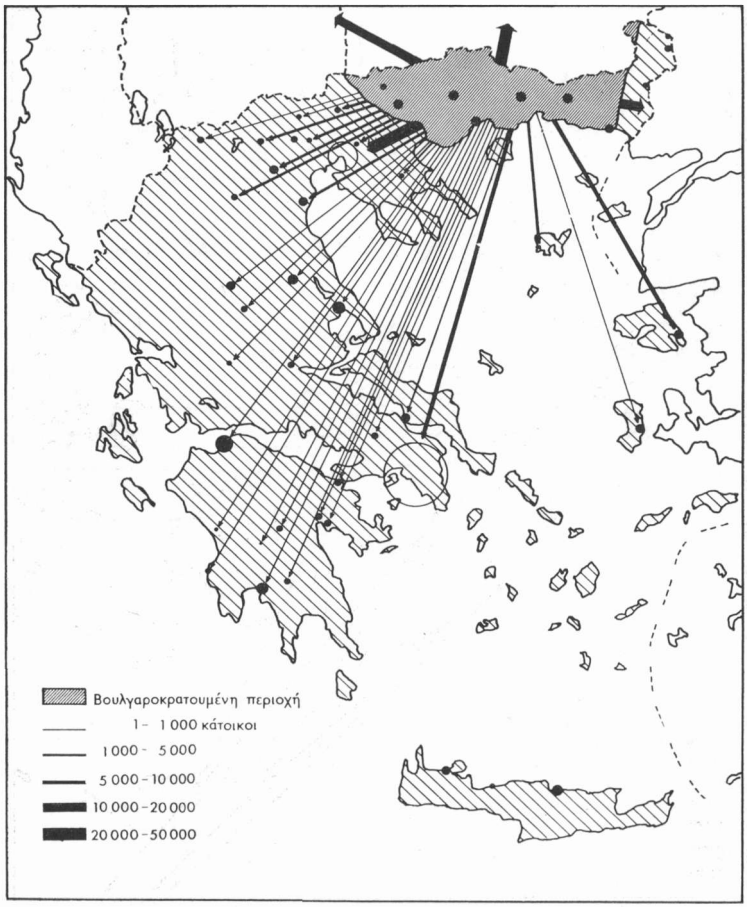

Πηγή: Κων. Α. ΔΟΞΙΑΔΗ, Καταστροφὲς οἰκισμῶν, Ἐκδ. Ὑφυπουργείου Ἀνοικοδομήσεως, Ἀθῆναι 1946, σελ. 21.

γ) Διέφυγον εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἢ ἀπήχθησαν *ἐκτὸς Ἑλλάδος 140.000 κάτοικοι.* Σύνολον μειώσεως *530. 700* κάτοικοι.

Πρέπει ὅμως, νὰ προστεθοῦν ἐπίσης: δ) αἱ γεννήσεις αἱ ὁποῖαι θὰ ἐπραγματοποιοῦντο ἂν δὲν ἐμεσολάβει ὁ πόλεμος καὶ ἡ κατοχή. Αὗται θὰ ἦσαν κατὰ 300.000 ἀνώτεραι τῶν θανάτων.

ε) Ἡ μὴ πραγματοποιηθεῖσα συνήθης παλιννόστησις Ἑλλήνων τοῦ Ἐξωτερικοῦ καὶ ἐγκατάστασις εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐκτιμωμένη εἰς 110.000 κατοίκους.

Σύνολον μὴ πραγματοποιηθείσης αὐξήσεως 410. 000. Ἑπομένως ἔχομεν οὐσιαστικὴν μείωσιν πληθυσμοῦ κατὰ τὴν περίοδον 1940-1944: α) 530.700
β) 410.000
Σύνολον 940.700

Ὁ πόλεμος καὶ ἡ Κατοχὴ εἶχον καὶ ἄλλας ἐπιπτώσεις δημογραφικοῦ καὶ κοινωνικοῦ χαρακτῆρος. Τεράστιαι μετακινήσεις πληθυσμῶν παρετηρήθησαν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην (διαγρ. 6, 7). Τοὐλάχιστον 1.500.000 κάτοικοι μετεκινήθησαν ἐκ τῶν ἑστιῶν των καὶ ἐδημιούργησαν προσφυγικὸν πρόβλημα.[1] Τέλος, ἡ ὑγιεινὴ κατάστασις τοῦ πληθυσμοῦ ἐκλονίσθη σοβαρῶς. Ὁ ἀριθμὸς τῶν φυματικῶν ἐδιπλασιάσθη ἀνελθὼν εἰς 400.000 καὶ τὸ ποσοστὸν τῶν ἑλονοσούντων ἀπὸ 25% ἀνῆλθεν εἰς 40% τοῦ πληθυσμοῦ. Ἐπίσης, 21.000 Ἕλληνες κατέστησαν ἀνάπηροι.[2]

Δυστυχῶς, ὅμως, ὡς νὰ μὴ ἦσαν ἀρκεταὶ αἱ θυσίαι αὐταί, ἦλθεν ἡ ξενοκίνητος ἀνταρσία νὰ ἐπιβάλῃ καὶ νέας θυσίας εἰς τὸν ἑλληνικὸν πληθυσμόν. Νέοι θάνατοι λόγῳ τῶν στρατιωτικῶν ἐπιχειρήσεων, νέα ἀνακοπὴ τῆς γεννητικότητος, παιδομάζωμα καὶ ἀναπηρίαι, μετακινήσεις πληθυσμοῦ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ πρὸς τὸ ἐξωτερικόν, ἔρχονται νὰ ἐπιδεινώσουν τὴν δημογραφικὴν καὶ κοινωνικὴν κατάστασιν τῆς χώρας. Δὲν θὰ ἀναφέρω σχετικοὺς ἀριθμούς. Θὰ ὑπενθυμίσω μόνον ὅτι, εὐτυχῶς, αἱ νέαι θυσίαι κατέληξαν εἰς νέαν Νίκην, ἡ ὁποία ἤρχισε τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1944 καὶ ὡλοκληρώθη τὸ 1949 ἐπὶ τοῦ Γράμμου καὶ τοῦ Βίτσι. Θὰ ὑπενθυμίσω, ἐπίσης, ὅτι τὴν Νίκην ἐκέρδισαν οἱ στρατευμένοι Ἕλληνες νέοι, πλαισιούμενοι ὑπὸ τῶν ἰδίων στελεχῶν τοῦ στρατεύματος, μὲ τὰ ὁποῖα εἶχον γράψει τὰς χρυσᾶς σελίδας τοῦ Ἀλβανικοῦ Ἔπους. Ἀκόμη καὶ ὁ Ἀρχιστράτηγος τῆς Νίκης τοῦ 1940 ἦτο Ἀρχιστράτηγος τῆς Νίκης τοῦ Γράμμου καὶ τοῦ Βίτσι τὸ 1949. Ἐπὶ τῶν γεγονότων τούτων δὲν ἐπεκτείνομαι περισσότερον. Θὰ ἐπανέλθω, ὅταν φθάσω εἰς τὸ τέταρτον καὶ τελευταῖον μέρος τῆς μελέτης μου.

γ. δημογραφικαὶ καὶ κοινωνικαὶ κρίσεις 1950-66

Ἐπεσκόπησα τὰς ἀμέσους δημογραφικὰς καὶ κοινωνικὰς ἐπιπτώσεις τοῦ πολέμου, τῆς κατοχῆς καὶ τῆς ἀνταρσίας. Ἀπομένει πλέον νὰ ἐπισημάνω τὰς μετὰ τὸ 1950 ἀπωτέρας καὶ μακρᾶς διαρκείας δημογραφικὰς καὶ κοινωνικὰς ἐπιπτώσεις τῆς δεκαετίας τῶν ἐθνικῶν ἀγώνων 1940-1949.

Εὐθύς, πρέπει νὰ τονίσω ὅτι ἡ συμπεριφορὰ τοῦ πληθυσμοῦ ἔναντι τῶν γεννήσεων μετεβλήθη ριζικῶς κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς δεκαετίας 1940-1950. Ἐκ τῶν δοκιμασιῶν τὰς ὁποίας ὑπέστη ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμός, φαίνεται ὅτι ἠσθάνθη δημογραφικὴν κόπωσιν. Τὴν κόπωσιν ταύτην θὰ ἔπρεπε νὰ ἀπαλείψῃ τὸ πρότυπον ἀναπτύξεως, τὸ ὁποῖον ἡ ἡγεσία τῆς χώρας, κατὰ τὴν περίοδον 1950-1967, ἐπρότεινεν εἰς τὸν ἑλληνικὸν πληθυσμόν. Δυστυχῶς, τὸ πρότυπον τοῦτο ἦτο ἀπαισιόδοξον, μαλθουσιανικόν, ὅπως λέγομεν οἱ ἀσχολούμενοι μὲ τὴν Δημογραφίαν. Ἀρχὴ τῆς ἀναπτύξεως ἦτο: «Ὅσον ὀλιγώτεροι εἴμεθα, τόσον καλύτερον θὰ ζήσωμεν». Ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι υἱοθέτησαν αὐτὸ τὸ πρότυπον δὲν ἐπίστευον εἰς τὴν δυνατότητα ἐπιτεύξεως εἰς τὴν μεταπολεμικὴν Ἑλλάδα πλήρους ἀπασχολήσεως τοῦ πληθυσμοῦ της ἐντὸς εὐλόγου χρόνου καὶ ἰσορρόπου αὐξήσεως τῶν δραστηριοτήτων καὶ τῶν εἰσοδημάτων εἰς ὅλας τὰς κατηγορίας τοῦ πληθυσμοῦ καὶ εἰς ὅλας τὰς περιφερείας τῆς Χώρας. Διὰ τοῦτο, τὸ μεταπολεμικὸν πρότυπον ἀναπτύξεως δὲν ἐνέπνευσεν εἰς τὸν Ἑλληνικὸν πληθυσμὸν τὴν αὐτοπεποίθησιν καὶ αἰσιοδοξίαν διὰ τὸ μέλλον, αἱ ὁποῖαι ἦσαν ἀπαραίτητοι διὰ νὰ ἐπανεύρῃ οὗτος τὸν προπολεμικὸν δημογραφικὸν καὶ ἀναπτυξιακὸν δυναμισμόν του. Οἱ ἔγγαμοι Ἕλληνες μεταπολεμικῶς ἐπίστευσαν ὅτι ἂν ἀπέκτων ἕνα εὔλογον ἀριθμὸν παιδιῶν, δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ βελτιώσουν τὸ βιοτικὸν ἐπίπεδον τῆς οἰκογενείας των καὶ δὲν θὰ ἐξησφάλιζον ἐπαρκῆ ἐκπαίδευσιν καὶ συνεχῆ ἀπασχόλησιν εἰς τὰ τέκνα των. Διὰ τοῦτο περιώρισαν τὸν ἀριθμὸν τῶν οἰκογενειακῶν βαρῶν, μειοῦντες τὸ 1960 εἰς 2,19 τὸν μέσον ἀριθμὸν τέκνων κατὰ οἰκογένειαν, ἀντὶ 3,68 τέκνων, τὰ ὁποῖα ἀπέκτα αὕτη προπολεμικῶς (1935).[3]

Τί σημαίνει, ὅμως, 2 τέκνα κατὰ οἰκογένειαν; Σημαίνει ὅτι ὅταν ἀποθάνουν οἱ 2 γονεῖς θὰ ἔχουν ἀφήσει εἰς τὴν θέσιν των μόνον 2 ἀντικαταστάτας. Ἐνῷ ἂν εἶχον 3 ἢ 4 τέκνα, τὰ 2 ἐξ αὐτῶν θὰ ἀντικαθίστων ἁπλῶς τοὺς γονεῖς των εἰς τὸν πληθυσμὸν καὶ τὸ 1 ἢ τὰ 2 ἐπὶ πλέον τέκνα θὰ προσετίθεντο εἰς τὸν πληθυσμὸν διὰ νὰ τὸν αὐξήσουν. Εἰς τὴν Δημογραφίαν λέγομεν ὅτι, χονδρικῶς, δύο τέκνα κατὰ μέσον ὅρον ἐξασφαλίζουν ἁπλῶς τὴν ἀναπαραγωγὴν τοῦ πληθυσμοῦ. Περισσότερα τῶν δύο τέκνων αὐξάνουν τὸν πληθυσμόν, ἐνῷ ὀλιγώτερα τῶν δύο τὸν μειώνουν. Ἂς σημειωθῇ ὅτι λεπτομερέστεροι ὑπολογισμοὶ τῆς ΕΣΥΕ, τοὺς ὁποίους δὲν θὰ ἀναφέρω διὰ νὰ μὴ κουράσω, ἀποδεικνύουν ὅτι κατὰ τὴν περίοδον 1960-1962 οὔτε ἡ ἁπλῆ ἀναπα-

1. Ἔνθ' ἀνωτ., σσ. 16-30.
2. Ἔνθ' ἀνωτ., σσ. 15-16.
3. Βλ. *Δημογραφικαὶ Ροπαί...*, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 30.

ραγωγὴ τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ δὲν ἐξησφαλίζετο πλέον.[1] Αὐτὸ τὸ φαινόμενον ἂν συνεχίζετο ἐπὶ μακρὰν περίοδον, θὰ ὡδήγει τὴν Ἑλλάδα εἰς τὴν κατάστασιν τῆς προπολεμικῆς Γαλλίας, ὅπου οἱ θάνατοι ἐτησίως ὑπερέβαινον τὰς γεννήσεις. Εὐτυχῶς, παρουσιάζεται τελευταίως ἐλαφρὰ βελτίωσις τοῦ δείκτου καθαρᾶς ἀναπαραγωγῆς. Ἀλλὰ ἡ βελτίωσις αὐτὴ δὲν ἀνατρέπει τὸ βασικὸν συμπέρασμα ὅτι *ἡ γεννητικότης τοῦ Ἑλληνικοῦ Πληθυσμοῦ ἐμειώθη ἐπικινδύνως.*

Τὰ ἀποτελέσματα ἐκ τῆς μετὰ τὸ 1950 μειώσεως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν τέκνων κατὰ οἰκογένειαν ἐθεωρήθησαν ὑπὸ ὡρισμένων δημογράφων καὶ οἰκονομολόγων ὡς εὐνοϊκὰ διὰ τὴν μέχρι τοῦδε οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν.[2] Ὑπεστηρίχθη ὅτι ἐπερίσσευσαν πρὸς κατανάλωσιν, ἀποταμίευσιν καὶ ἐπένδυσιν τὰ πρόσθετα ἔξοδα, τὰ ὁποῖα θὰ ἐβάρυνον τὴν οἰκογένειαν ἂν εἶχεν ὄχι 2 ἀλλὰ 3 ἢ 4 τέκνα κατὰ μέσον ὅρον. Πρὸς ἐπιβεβαίωσιν ἀναφέρεται τὸ παράδειγμα γειτονικῶν χωρῶν τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου ἢ τοῦ Τρίτου Κόσμου γενικῶς, τῶν ὁποίων ἡ ὑπερβολικῶς ηὐξημένη γεννητικότης ἀποτελεῖ ἐμπόδιον διὰ τὴν ταχεῖαν ἀνάπτυξιν.

Βεβαίως, ἀναγνωρίζω ὅτι ἡ ἐλάφρυνσις τῶν οἰκογενειῶν ἐκ τοῦ βάρους ἀνατροφῆς περισσοτέρων τέκνων εἶχε τὸ προαναφερθὲν ἀναπτυξιακὸν ἀποτέλεσμα (διάγρ. 3). Ἀλλά, ἡ ἱστορία τῆς ἀναπτύξεως διδάσκει ὅτι «πολλοὶ δρόμοι ὁδηγοῦν στὴ Ρώμη». Δηλαδὴ τὸ αὐτὸ ὕψος τοῦ ἐθνικοῦ, ἴσως δὲ καὶ τοῦ μέσου κατὰ κεφαλήν, εἰσοδήματος ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπιτευχθῇ ἐντὸς οἰκονομικοῦ συστήματος «ἐλευθέρας ἀγορᾶς», λειτουργοῦντος ὅμως βάσει προτύπου ἀναπτύξεως διαφόρου τοῦ ἐφαρμοσθέντος μεταξὺ 1950-1967. Μὲ ἄλλους λόγους, θὰ ἦτο δυνατὸν καὶ μὲ μέσον ἀριθμὸν 3 ὡς 4 τέκνων κατὰ οἰκογένειαν νὰ φθάσωμεν εἰς τὰ σημερινὰ ἐπίπεδα ἀναπτύξεως, καὶ μάλιστα ὑπὸ καλυτέρους ὅρους. Θὰ ἦτο, δηλαδή, δυνατὸν νὰ ἐπιτύχωμεν ἀνάπτυξιν πολιτιστικὴν μᾶλλον παρὰ ὑλιστικήν, μὲ πλέον σύμμετρον συμμετοχὴν εἰς τὰς θυσίας καὶ τοὺς καρποὺς τῆς ἀναπτύξεως ταύτης ὅλων τῶν ἡλικιῶν, τοῦ πληθυσμοῦ ὅλων τῶν περιφερειῶν τῆς χώρας, ὅλων τῶν κοινωνικῶν ὁμάδων.

Ἐὰν ἓν ὀρθότερον πρότυπον ἀναπτύξεως εἶχεν ἀκολουθηθῆ, ἴσως δὲν θὰ εἴχομεν οὔτε τὴν ἀναγκαίαν πλέον καταστᾶσαν, ἀπὸ τοῦ 1960 καὶ ἐντεῦθεν προσωρινήν, μετανάστευσιν τῶν Ἑλλήνων πρὸς Δυτικὴν Εὐρώπην, οὔτε τὴν ὑπερβολικὴν ἀστυφιλίαν. Διότι ἐξωτερικὴ μετανάστευσις καὶ ἀστυφιλία εἶναι φαινόμενα δημογραφικὰ ἀρρήκτως συνδεδεμένα μὲ τὴν συμπεριφορὰν τοῦ πληθυσμοῦ ἔναντι τῆς γεννητικότητος, ἡ ὁποία γεννητικότης ἐκφράζει τὸν βαθμὸν πίστεως εἰς τὸ Μέλλον τῆς χώρας. Ἀλλὰ τοιαύτη πίστις, εἶπον, δὲν ἐκαλλιεργήθη. Τὸ μαλθουσιανικὸν πρότυπον ἀναπτύξεως ἐσήμαινεν: «Ὅσον ὀλιγώτεροι εἴμεθα, τόσον καλύτερον θὰ ζῶμεν». Διὰ τοῦτο ὄχι μόνον οἱ κάτοικοι τῶν πόλεων, ἀλλὰ καὶ οἱ κάτοικοι τῆς ὑπαίθρου ἠλάττωσαν τὰς γεννήσεις των. Καὶ διὰ νὰ γίνουν ἀκόμη ὀλιγώτεροι ἔφυγαν ἐκ τῆς ὑπαίθρου διὰ τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην ἢ διὰ τὰ μεγάλα ἀστικὰ κέντρα τῆς χώρας. Ἂς σημειωθῇ ὅμως ὅτι εἰς τὰ ὑδροκεφαλικὰ ἀστικὰ κέντρα τὸ μαλθουσιανικὸν πρότυπον ἀναπτύξεως τῆς χώρας ἦτο ἀντιφατικὸν πρὸς ἑαυτό. Διότι εἰς ταῦτα ἐξησφάλιζε τὰς συνθήκας, ὥστε «Ὅσον περισσότεροι εἴμεθα, τόσον καλύτερον νὰ ζῶμεν».

Δι' ὅσους ἀμφιβάλλουν κατὰ πόσον ἦτο δυνατὸν νὰ ἀκολουθήσωμεν ἄλλο πρότυπον ἀναπτύξεως στηριζόμενον εἰς ηὐξημένην γεννητικότητα καὶ αὐξανόμενον πληθυσμόν, ἀπάντησιν δίδει τὸ παράδειγμα τῆς Ἑλλάδος μεταξὺ 1922 καὶ 1940, τὸ ὁποῖον ἤδη ἀνέφερον. Ἀπάντησιν δίδει καὶ τὸ παράδειγμα τῆς μεταπολεμικῆς Γαλλίας, ἡ ὁποία, χάρις εἰς ἐφαρμοσθεῖσαν δημογραφικὴν πολιτικήν, μὲ οἰκογενειακὰ ἐπιδόματα καὶ ἄλλα κίνητρα, ηὐξησε τὸν πληθυσμόν της καὶ ἀνέπτυξεν ἐντυπωσιακῶς τὴν οἰκονομίαν της. Θεωρεῖται δὲ ὅτι, χάρις εἰς τὸν ἀνακτηθέντα δημογραφικὸν δυναμισμόν της, ἡ Γαλλία ἀπέκτησε μεταπολεμικῶς αὐτόνομον θέσιν εἰς τὴν χορείαν τῶν Δυτικῶν Κρατῶν καὶ παγκοσμίως.

Ἀλλὰ καὶ ἡ Ρουμανία, ἡ ὁποία φιλοδοξεῖ νὰ ἀποκτήσῃ αὐτόνομον θέσιν εἰς τὴν χορείαν τῶν Ἀνατολικῶν Κρατῶν, ἐφήρμοσε πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ριζοσπαστικὴν δημογραφικὴν πολιτικήν. Ἐνῷ εἰς τὰς Ἀνατολικὰς Χώρας ἐπιτρέπονται καὶ διευκολύνονται αἱ ἐκτρώσεις, ἡ Ρουμανία ἔλαβε δρακόντεια μέτρα ἀπαγορεύσεως τῶν ἐκτρώσεων, ἀλλὰ καὶ ἀνακουφίσεως τῆς οἰκογενείας ἀπὸ μέρος τῶν βαρῶν ἀνατροφῆς τῶν τέκνων. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦτο πρωτοφανὲς εἰς τὰ χρονικὰ τῆς Δημογραφίας.[3] Αἱ γεννήσεις εἰς τὴν Ρουμανίαν μεταξὺ 1966 καὶ 1967 σχεδὸν ἐδιπλασιάσθησαν:

1966 = 273.678 γεννήσεις
1967 = 527.764 »
1968 = 526.091 »

Θὰ κλείσω τὸ τρίτον μέρος τῆς μελέτης μου μὲ μόνην τὴν ὑπόμνησιν τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἀπογραφῆς πληθυσμοῦ, ἡ ὁποία ἔγινε τὸν Μάρτιον 1971 εἰς τὴν Ἑλλάδα. Κατὰ τὴν προηγουμένην ἀπογραφήν, ἡ ὁποία εἶχε γίνει πρὸ δεκαετίας, τὸ 1961, εἶχον καταμετρηθῆ 8.388.553 κάτοικοι. Κατὰ τὸ 1971 ἀπεγράφησαν 8.745.084 κάτοικοι.[4] Δηλαδὴ ὁ πληθυσμὸς μεταξὺ τῶν δύο ἀπογραφῶν ηὐξήθη μόνον κατὰ 356.531 κατοίκους ἢ κατὰ 4,2%. Δὲν εἶναι διαθέσιμα ἀκόμη τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀπογρα-

1. Ἔνθ' ἀνωτ., σ. 32.
2. Βλ. *Δημογραφικαὶ Ροπαί...*, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 14.

3. Βλ. «Le redressement spectaculaire de la natalité, en Roumanie», εἰς Περιοδ. *Economie et Statistique*, τεῦχ. 12 (1970), Ἐκδ. I.N.S.E.E., Paris.
4. Βλ. *Προσωρινὰ-συνοπτικὰ ἀποτελέσματα τῆς γενικῆς ἀπογραφῆς πληθυσμοῦ τῆς 14.3.1971*, Ἐκδ. ΕΣΥΕ 1971, σ. 8.

ΔΙΑΓΡ. 8. *Ὑπολογιζόμενος πληθυσμὸς*

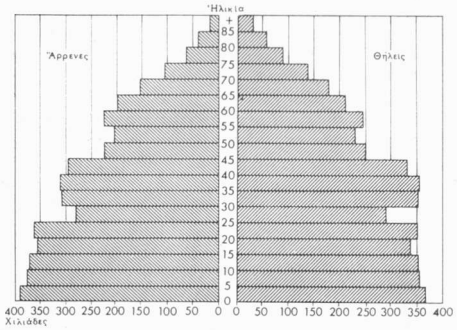

Πληθυσμὸς 65 ἐτῶν καὶ ἄνω

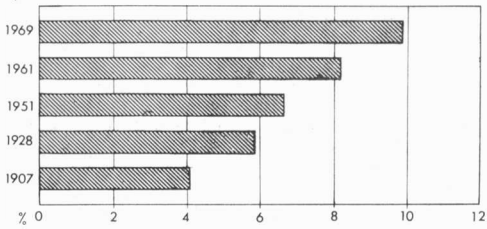

Πηγή: Συνοπτικὴ στατιστικὴ ἐπετηρὶς ΕΣΥΕ.

φῆς κατὰ ἡλικίας διὰ νὰ δώσω περισσότερα στοιχεῖα. Καὶ αἱ ἐκτιμήσεις τοῦ πληθυσμοῦ (διάγρ. 8), αἱ ὁποῖαι ἔγιναν καθ' ὑπολογισμὸν διὰ τὸ 1969, ἀποκλίνουν τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἀπογραφῆς τοὐλάχιστον κατὰ 100.000 κατοίκους.[1] Διὰ τοῦτο μὲ ἐπιφύλαξιν πρὸς τὸ παρὸν θὰ χρησιμοποιήσω τὰ στοιχεῖα τῶν ἐκτιμήσεων τούτων. Διὰ τὸν ἴδιον λόγον μὲ ἐπιφύλαξιν θὰ ἀναφέρω καὶ τὰς προβλέψεις[2] περὶ τῆς ἐξελίξεως τοῦ Ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ εἰς τὸ Μέλλον, ἐφ' ὅσον καὶ αὗται θὰ ἀναθεωρηθοῦν μόλις ἔχωμεν τὰ ἀναλυτικὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀπογραφῆς τοῦ 1971.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἰδοὺ ὡρισμένοι στρογγυλοποιημένοι ἀριθμοὶ ἐκφράζοντες κατὰ κάποιον τρόπον τὴν σημερινὴν καὶ μελλοντικὴν κατάστασιν τοῦ Ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ:

Πληθυσμὸς κατὰ τὸ 1940 = 7.320.000
Πληθυσμὸς κατὰ τὸ 1971 = 8.745.000
Διαφορὰ = (+) 1.380.000
Χωρὶς ὑπολογισμὸν μεταναστεύσεως
Πρόβλεψις 1985 = 9.910.000
Διαφορὰ = (+) 1.141.000
Γεννήσεις κατὰ τὸ 1940 = 180.000
Γεννήσεις κατὰ τὸ 1969 = 154.000
Διαφορὰ ἐτησίως (—) 26.000
Χωρὶς ὑπολογισμὸν μεταναστεύσεως
Πρόβλεψις 1985 = 146.000
Διαφορὰ ἐτησίως (—) 8.000
Παιδιὰ καὶ Νέοι 0-19 ἐτῶν κατὰ τὸ 1940 = 3.147.000
Παιδιὰ καὶ Νέοι 0-19 ἐτῶν κατὰ τὸ 1969 = 2.917.000
Διαφορὰ (—) 230.000
Χωρὶς ὑπολογισμὸν μεταναστεύσεως
Πρόβλεψις 1985 = 2.902.000
Διαφορὰ (—) 15.000
Ἡλικιωμένοι ἄνω τῶν 65 ἐτῶν κατὰ τὸ 1940 = 469.000
Ἡλικιωμένοι ἄνω τῶν 65 ἐτῶν κατὰ τὸ 1969 = 872.000
Διαφορὰ (+) 403.000
Χωρὶς ὑπολογισμὸν μεταναστεύσεως
Πρόβλεψις κατὰ τὸ 1985 = 1.141.000
Διαφορὰ (+) 269.000

Τὸ συμπέρασμα ἐκ τῶν προαναφερθέντων στοιχείων εἶναι ὅτι ἐνῷ ὁ πληθυσμός, ἔστω βραδέως, αὐξάνεται, ὁ ἀριθμὸς καὶ ἡ ἀναλογία τῶν ἐτησίων γεννήσεων μειοῦται αἰσθητῶς. Παρὰ τὴν αὔξησιν τοῦ συνολικοῦ πληθυσμοῦ, τὰ παιδιὰ καὶ οἱ νέοι 0-19 ἐτῶν εἶναι σημαντικῶς ὀλιγώτεροι εἰς ἀριθμὸν καὶ ἀναλογίαν. Ἀντιθέτως οἱ ἡλικιωμένοι ἄνω τῶν 65 ἐτῶν αὐξάνουν καὶ εἰς ἀριθμὸν καὶ εἰς ἀναλογίαν. Τοιουτοτρόπως, ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς φθίνει καὶ γηράσκει, ἀκόμη καὶ ὑπὸ τὴν πλέον αἰσιόδοξον ὑπόθεσιν, ἤτοι καὶ ἄνευ ὑπολογισμοῦ τῆς μεταναστεύσεως εἰς τὰς σχετικὰς προβλέψεις.

Μετὰ ταῦτα μία μόνον ἀσφαλὴς πρόβλεψις δύναται νὰ γίνῃ. Ἐὰν δὲν ἀλλάξωμεν τὸ πρότυπον ἀναπτύξεως τὸ ὁποῖον υἱοθετήσαμεν ἀπὸ τὸ 1950 καὶ ἐντεῦθεν, ἡ ἀνάπτυξις ἀφ' ἑνὸς μὲν θὰ ἀρχίσῃ νὰ στηρίζεται εἰς τοὺς ξένους ἐργάτας, οἱ ὁποῖοι ἤρχισαν ἤδη νὰ ἔρχωνται εἰς τὴν χώραν μας, ἀφ' ἑτέρου δὲ θὰ ὁδηγῇ εἰς διαδοχικὰς κρίσεις πληθυσμοῦ καὶ πολιτισμοῦ, ὁμοίας τῶν ὁποίων δημιουργεῖ τὸ ἀποτυχὸν ἀπὸ πολιτιστικῆς ἀπόψεως πρότυπον ἀναπτύξεως τόσον τῶν Δυτικῶν ὅσον καὶ τῶν Ἀνατολικῶν Χωρῶν. Διὰ τοῦτο, τὸ δημογραφικὸν πρόβλημα τῆς χώρας εἶναι ὑπόθεσις ἐπιλογῆς ἑνὸς νέου Ἐθνικοῦ Προτύπου Ἀναπτύξεως. Ἀλλὰ ἡ ἐπιλογὴ καὶ ἡ συνεπὴς ἐφαρμογὴ ἑνὸς νέου προτύπου ἐθνικῆς ἀναπτύξεως προϋποθέτει παραμερισμὸν τῆς ἡγεσίας, ἡ ὁποία ἐφήρμοσε τὸ ἀποτυχὸν δημογραφικῶς καὶ πολιτιστικῶς παλαιὸν πρότυπον ἀναπτύξεως. Προϋποθέτει δηλαδὴ ἀνάδειξιν νέας ἡγεσίας, ἡ ὁποία νὰ ἐμπνευσθῇ τὸ Ἐθνικὸν Πρότυπον Ἀναπτύξεως ἐκ τῶν ἐθνικοκοινωνικῶν ἐμπειριῶν τῆς ἡρωϊκῆς περιόδου 1940-1949. Μὲ ἄλλους λόγους, πρέπει ἡ νέα ἡγεσία νὰ προέρχεται ἐκ τῆς γενεᾶς ἡ ὁποία

1. Βλ. Ὑπολογιζόμενος πληθυσμὸς κατὰ τὴν 30.6.1969 κάτοικοι 8.834.858, ἤτοι ἀνώτερος τοῦ μετὰ εἴκοσι καὶ ἥμισυ μῆνας ἀπογραφέντος (14.6.1971). Βλ. Στατιστικὴ Ἐπετηρὶς 1970, σσ. 12-13.

2. Βλ. Στατιστικὴ Ἐπετηρὶς 1970, σ. 21, καὶ *Δημογραφικαὶ Ροπαί...*, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 73.

ἠνδρώθη κατὰ τὴν περίοδον 1940-1949, ἐκ τῆς γενεᾶς, ἡ ὁποία τόσον εἰς αἷμα ὅσον καὶ εἰς ἱδρῶτα ἐπλήρωσε τὸ τίμημα τῆς διασφαλίσεως τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας κατὰ τὴν προαναφερθεῖσαν κρίσιμον περίοδον, ἐκ τῆς γενεᾶς, ἡ ὁποία ἐχάρισεν ἐκ νέου εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν πίστιν εἰς τὸν ἑαυτόν της καὶ εἰς τὰ πεπρωμένα της.

δ. δημογραφικαὶ καὶ κοινωνικαὶ διέξοδοι 1967-71

Θὰ τελειώσω τὴν ὁμιλίαν μου, εἰσερχόμενος τώρα εἰς τὸ τέταρτον μέρος αὐτῆς, διὰ νὰ ἐξετάσω, ἐν συντομίᾳ, τὴν ἄνοδον τῆς γενεᾶς τοῦ 1940 ἐκ τῆς βάσεως πρὸς τὴν κορυφὴν τῆς δημογραφικῆς πυραμίδος, ἄνοδον διὰ τῆς ὁποίας ἀνεδείχθη προσφάτως ἡ νέα ἡγεσία τῆς χώρας.

Ἡ γενεὰ τῶν μαχητῶν τοῦ 1940 περιλαμβάνει τοὺς ἄγοντας τότε ἡλικίαν 20-34 ἐτῶν. Οἱ παλαιότεροι τῆς γενεᾶς ταύτης εἶχον ἐνηλικιωθῆ μετὰ τὸ 1922. Οἱ νεώτεροι τῆς γενεᾶς τοῦ 1940 ἦσαν π. χ. οἱ εἰκοσάχρονοι τότε μαθηταὶ τῆς Σχολῆς τῶν Εὐελπίδων οἱ ὁποῖοι, ὅπως τόσοι ἄλλοι, σπουδασταί, ἐργάται καὶ ἀγρόται, ἐζήτουν νὰ τοὺς ἐπιτραπῇ νὰ πολεμήσουν εἰς τὴν Ἀλβανίαν. Ἐκ τούτων ὅσοι δὲν ἐπρόλαβαν τὸ Ἀλβανικὸν Μέτωπον, μετέσχον τῆς Μάχης τῆς Κρήτης, εἰς τοὺς Ἀγῶνας τῆς Μέσης Ἀνατολῆς, εἰς τὸ Ρίμινι καὶ τὴν Ἐθνικὴν Ἀντίστασιν.

Νεώτεροι καὶ παλαιότεροι τῆς γενεᾶς τοῦ 1940 μὲ τὸ Ἔπος τῆς Ἀλβανίας ἀνώρθωσαν εἰς τὰ ὕψη τὸ ὄνομα τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ Στρατοῦ της, ὁ ὁποῖος 18 ἔτη ἐνωρίτερον εἶχε γευθῆ τὴν πικρίαν τῆς ὑποχωρήσεως ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας.[1] Ἡ γενεὰ τοῦ 1940 προσέδωσεν ἐκ νέου εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν πολεμικὴν αὐτοπεποίθησιν, ἡ ὁποία προσετέθη εἰς τὴν αὐτοπεποίθησίν της διὰ τὸ προηγηθὲν οἰκονομικὸν καὶ δημογραφικὸν «θαῦμα» τῆς περιόδου 1922-1939. Τεραστίαν σημασίαν εἶχεν ἡ δημιουργηθεῖσα πεποίθησις ὅτι ἡ Ἑλλὰς δύναται νὰ ἀκολουθήσῃ ἐν ἰδικόν της πρότυπον ἐθνικῆς ζωῆς, καὶ μάλιστα ὅτι δύναται νὰ τὸ ὑπερασπίζεται καὶ στρατιωτικῶς, ὅταν παρίσταται ἀνάγκη.

Ὑπὸ τὸ πρῖσμα τοῦτο θεωρούμενον, τὸ ΟΧΙ τοῦ 1940 ἦτο ἄρνησις ἀποδοχῆς ἑνὸς ξενικοῦ προτύπου ζωῆς, ἦτο ἀπόρριψις τῆς Νέας Τάξεως Πραγμάτων τοῦ Ἄξονος.

Κατὰ τὸ κίνημα τῆς Μέσης Ἀνατολῆς, μὲ τὴν Ἐθνικὴν Ἀντίστασιν, κατὰ τὸ Δεκεμβριανὸν Κίνημα τοῦ 1944, ὡς καὶ εἰς τὸν Γράμμον τὸ 1949, ἡ νικηφόρος γενεὰ τοῦ 1940 ἀπορρίπτει πάλιν ἓν ξενικὸν πρότυπον ζωῆς. Αὐτὴν τὴν φορὰν ἀπορρίπτει τὸ Μαρξιστικὸν πρότυπον.

Οἱ νεώτεροι τῆς γενεᾶς τοῦ 1940 ἔχουν κατὰ τὸ 1949 ἡλικίαν περίπου 30 ἐτῶν καὶ οἱ παλαιότεροι ἡλικίαν 45 ἐτῶν. Μετὰ μίαν δεκαετίαν σκληρῶν θυσιῶν προσβλέπουν μὲ ἐλπίδας εἰς τὴν εἰρηνικὴν περίοδον τὴν ὁποίαν ἐξησφάλισαν. Ὀνειρεύονται ἓν καλύτερον Μέλλον διὰ τοὺς ἰδίους καὶ διὰ τὰ τέκνα των. Ὑπολογίζουν ὅτι ἡ ἡγεσία τῆς χώρας θὰ καθορίσῃ ἓν ἐθνικὸν πρότυπον ἀναπτύξεως, τὸ ὁποῖον νὰ θέτῃ τὰς βάσεις ὄχι μόνον διὰ «τὸ ζῆν» ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ «εὖ ζῆν» ὅλων τῶν Ἑλλήνων καὶ Ἑλληνίδων.

Δυστυχῶς, ὅμως, ἡ μεταπολεμικὴ ἡγεσία τῆς χώρας προέρχεται κατὰ πλειοψηφίαν ἐκ μιᾶς παλαιοτέρας γενεᾶς. Δὲν συλλαμβάνει τὸ αἴτημα τῆς γενεᾶς τοῦ 1940. Ἀντιθέτως υἱοθετεῖ εἰς τὴν πρᾶξιν ἓν μαλθουσιανικὸν πρότυπον ἀναπτύξεως τοῦ ὁποίου ἀνέφερον ἤδη τὰς ἀδυναμίας. Τὸ πρότυπον τοῦτο κάθε ἄλλο παρὰ ὁδηγεῖ εἰς τὴν κατάληψιν ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος διακεκριμένης πολιτιστικῆς θέσεως μεταξὺ τῶν Δυτικῶν Κρατῶν, ἀνταξίας τῆς παγκοσμίου ἀκτινοβολίας, τὴν ὁποίαν ἡ γενεὰ τοῦ 1940 ἐξησφάλισε δέκα ἔτη ἐνωρίτερον. Διὰ τοῦτο ἀπὸ τοῦ 1961 τὸ καθιερωθὲν πρότυπον ἀναπτύξεως περιέρχεται εἰς κρίσιν. Μεταξὺ 1961 καὶ 1966 ὁ Ἑλληνικὸς Λαὸς καὶ ἰδιαιτέρως ἡ γενεὰ τοῦ 1940 συνειδητοποιοῦν ὅτι ἡ κρίσις πρέπει νὰ ὁδηγήσῃ εἰς υἱοθέτησιν νέου προτύπου ἐθνικῆς ζωῆς. Τρία διαφορετικὰ πρότυπα ἑτοιμάζουν νὰ ἐπιβάλουν ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων τρεῖς διαφορετικαὶ παλαιαὶ ἡγεσίαι. Τὸ ἓν εἶναι τὸ εἰς κρίσιν περιελθὸν παλαιὸν πρότυπον. Τὸ δεύτερον εἶναι πάλιν τὸ ἤδη ἀπορριφθὲν Μαρξιστικὸν πρότυπον. Τὸ τρίτον εἶναι πρότυπον ἀναρχομηδενιστικόν, τὸ ὁποῖον ἔχει ἀρχίσει ἀπὸ τότε νὰ διαμορφώνεται εἰς τὴν Δύσιν.

Καὶ τὰ τρία πρότυπα ἀποτελοῦν μέγαν ἐθνικὸν κίνδυνον. Πρέπει νὰ ἀποκρουσθοῦν, καὶ νὰ ἐφαρμοσθῇ ἐπὶ τέλους ἓν Ἑλληνικὸν Πρότυπον Ἀναπτύξεως.

Οἱ νεώτεροι τῆς γενεᾶς τοῦ 1940 ἔχουν κατὰ τὸ 1967 ἡλικίαν 47 ἐτῶν περίπου. Εἶναι ἡ ὥρα νὰ ἐκφράσουν τὴν γενεάν των καὶ τὴν νεωτέραν αὐτῶν γενεάν, τὴν σημερινὴν γενεὰν τῶν 20 ὡς 35 ἐτῶν Ἑλλήνων καὶ Ἑλληνίδων. Εἶναι ἡ ὥρα νὰ πάρουν τὰ ἡνία τῆς χώρας εἰς τὰς χεῖρας των διὰ νὰ ἀπομακρύνουν ὁριστικῶς τὸν κίνδυνον ἐπιστροφῆς εἰς τὸ παρελθὸν ἢ υἱοθετήσεως καταστροφικῶν διὰ τὴν ὑπόστασιν τῆς Ἑλλάδος ξενικῶν προτύπων.

Τὸ τμῆμα ἐκεῖνο τῆς γενεᾶς τοῦ 1940, τὸ ὁποῖον ἔχει τὴν ἰδιαιτέραν εὐθύνην καὶ τὴν δύναμιν τῆς προστασίας τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς χώρας, παίρνει λοιπὸν τὴν ἀπόφασιν νὰ λύσῃ τὴν ἐθνικὴν κρίσιν τὸ 1967, νὰ ἀποτρέψῃ τὸν ἐθνικὸν καὶ πολιτιστικὸν κίνδυνον καὶ νὰ ἀνοίξῃ ἐλπιδοφόρον δρόμον εἰς ὁλόκληρον τὴν γενεὰν τοῦ 1940, εἰς τοὺς ἐπιστήμονας καὶ τοὺς τεχνικούς, εἰς τοὺς ἐργοδότας, τοὺς ἐργάτας καὶ ἀγρότας, εἰς τοὺς κληρικοὺς καὶ τοὺς διανοουμένους. Καὶ ἐκτελεῖ τὴν ἀπόφασιν ταύτην ὄχι μόνη, ἀλλὰ μαζὶ μὲ τὴν στρατευμένην νεότητα, μαζὶ μὲ τὴν σημερινὴν νέαν γενεάν. Διὰ τοῦτο ἡ Ἐπανάστασις τοῦ 1967 εἶναι καὶ Ἐπανάστασις τῶν σημερινῶν νέων.

Ὅταν μία νέα γενεὰ διαδέχεται τὴν ἄλλην, ὅταν μία νέα ἡγεσία ἐμφανίζεται εἰς τὸ προσκήνιον, διέρ-

1. Βλ. M. Cervi, ἔνθ' ἀνωτ., σσ. 84-85.

χεται ἀπὸ ἓν στάδιον «δοκιμασίας» καὶ «μαθητείας». Ἀφοῦ ἐπιτυχῶς διέλθῃ ἀπὸ τὸ στάδιον τοῦτο, εἰσέρχεται εἰς τὴν φάσιν τῆς καταρτίσεως τοῦ ἰδικοῦ της προτύπου ἐθνικῆς ζωῆς καὶ πολιτιστικῆς ἀναπτύξεως. Εἰς τὸ δεύτερον τοῦτο στάδιον, νομίζω ὅτι εἰσῆλθεν ἡ νέα ἡγεσία τῆς χώρας μας. Ἂς τὴν περιβάλωμεν μὲ ἐμπιστοσύνην καὶ ἂς τὴν βοηθήσωμεν νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὸ ἔργον της, τὸ ὁποῖον εἶναι καὶ ἔργον μας. Τοιουτοτρόπως, θὰ ἀξιοποιήσωμεν τὸ ὑπέροχον παράδειγμα καὶ δίδαγμα ἐθνικῆς ἑνότητος, τὸ ὁποῖον μᾶς ἔρχεται ὡς μήνυμα βαθειὰ ἀπὸ τοὺς τάφους τῶν ἡρώων τοῦ Ἀλβανικοῦ Ἔπους. Τοῦ Ἔπους, τὸ ὁποῖον ὅπως ἐπὶ τριάκοντα ἔτη μέχρι σήμερον, ἔτσι καὶ μετὰ τριάκοντα ἔτη, θὰ ἐξακολουθῇ νὰ δεσπόζῃ μὲ τὸ Μεγαλεῖον του, Μεγαλεῖον ἄφθαστον πρὸ τοῦ ὁποίου ἂς ὑποκλιθῶμεν μὲ ἄπειρον θαυμασμὸν καὶ μὲ βαθύτατον σεβασμὸν πρὸς τὴν μνήμην ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι μὲ θυσίαν τῆς ζωῆς των τὸ ἐδημιούργησαν.

συμπεράσματα καὶ παρατηρήσεις

Θεώρησιν τῆς εἰκοσαετίας 1945-1965, ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῆς Δημογραφίας καὶ τῆς Κοινωνιολογίας, ἐπεχείρησα τὸ πρῶτον εἰς ὁμιλίαν μου γενομένην εἰς τὸ Συνέδριον τῆς Ἑταιρείας Ἑλληνικῶν Σπουδῶν (Ἡράκλειον Κρήτης 1966) καὶ δημοσιευθεῖσαν εἰς τὴν Ἐπιθεώρησιν Κοινωνικῶν Ἐρευνῶν (τεῦχ. 2-3 / 1970) ὑπὸ τὸν τίτλον «Πολιτικὴ ἀντιμετωπίσεως τῆς μεταναστεύσεως» (σσ. 152-157). Ἤδη, ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἑτέρας ὁμιλίας γενομένης κατὰ τὴν ἐπέτειον τῆς 28ης Ὀκτωβρίου εἰς τὴν ΑΣΟΕΕ (27.10.1971), ἐπεξέτεινα τὴν θεώρησιν ταύτην καλύψας τὴν πεντηκονταετίαν 1922-1971. Τὸ παρὸν ἄρθρον ἀποδίδει κατὰ βάσιν τὰς ἀναλύσεις τῆς ἐν λόγῳ ὁμιλίας, ἐμφανίζει ὅμως τὰ σχετικὰ ἀριθμητικὰ δεδομένα ὄχι κατὰ προσέγγισιν ἢ στρογγυλευμένα ἀλλὰ μὲ πᾶσαν δυνατὴν ἀκρίβειαν. Ἐπίσης, τὸ ἄρθρον πλαισιοῦται καὶ μὲ ὡρισμένα χαρακτηριστικὰ διαγράμματα, μὴ χρησιμοποιηθέντα κατὰ τὴν ὁμιλίαν.

Αἱ προαναφερθεῖσαι προσπάθειαι δημογραφικῆς καὶ κοινωνιολογικῆς θεωρήσεως τῆς προσφάτου καὶ τῆς συγχρόνου ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος φιλοδοξοῦν ὄχι νὰ ἐξαντλήσουν τὸ θέμα, ἀλλὰ ἁπλῶς νὰ ἀποτελέσουν ἔνυσμα διὰ βαθυτέρας ἀναλύσεις αὐτοῦ τοῦ εἴδους. Ἐν τούτοις, ἡ χρησιμότης τῶν ἁπλῶν τούτων προσεγγίσεων γίνεται καταφανής, ἂν ἐνθυμηθῶμεν ὅτι πρὸ δεκαετίας ἢ πρὸ πενταετίας ἐλάχιστοι διέβλεπον τὸν δημογραφικὸν κίνδυνον ἐκ τῆς μειώσεως τῶν γεννήσεων, διότι μόνη ἡ ἐξωτερικὴ μετανάστευσις ἐντυπωσίαζε τὴν κοινὴν γνώμην καὶ τοὺς ἁρμοδίους. Διὰ τὸν λόγον αὐτόν, ὁσάκις ἔγραψα ἢ ὡμίλησα περὶ μεταναστεύσεως, καὶ ἀργότερον περὶ κοινωνικῆς προνοίας, ἐτόνισα ὅτι ὁ μέγιστος κίνδυνος προέρχεται ἐκ τῆς ὑπογεννητικότητος καὶ ὅτι ἐπείγει ἡ ἐφαρμογὴ δημογραφικῆς πολιτικῆς περιλαμβανούσης, μεταξὺ ἄλλων πολλῶν μέτρων, τὴν χορήγησιν οὐσιωδῶν οἰκογενειακῶν ἐπιδομάτων εἰς ὅλας τὰς Ἑλληνίδας μητέρας καὶ τὴν ἀνύψωσιν τοῦ θεσμοῦ τοῦ γάμου, τῆς οἰκογενείας καὶ τῆς τεκνογονίας εἰς τὴν σύγχρονον Ἑλληνικὴν κοινωνίαν.[1]

Σήμερον, μετὰ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀπογραφῆς πληθυσμοῦ τοῦ 1971, πολλοὶ κρούουν τὸν κώδωνα τοῦ κινδύνου ἐκ τῆς μειώσεως τῶν γεννήσεων. Ἐπίσης ἔγιναν δεκτὰ ὅσα ἀπὸ τόσων ἐτῶν ὑπεστήριξα: ὅτι ἡ μετανάστευσις πρὸς καὶ ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸν θὰ συνεχισθῇ καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς προσεχοῦς δεκαπενταετίας, ὅτι θὰ δεχθῶμεν ξένους ἐργάτας, ὅτι ὁ γεωργικὸς πληθυσμὸς πρέπει νὰ μειωθῇ εἰς τὸ 1/3 τοῦ σημερινοῦ διὰ νὰ αὐξηθῇ ἀντιστοίχως ἡ ἐπιφάνεια τῆς ἀγροτικῆς ἐκμεταλλεύσεως, ὅτι τὸ βάρος τῶν ἐπενδύσεων καὶ τῆς ἀναπτυξιακῆς προσπαθείας δέον νὰ ριφθῇ εἰς τὰς βορείους περιοχάς, ὁπόθεν προέρχονται οἱ πλεῖστοι τῶν μεταναστῶν, διὰ νὰ ἀνακοπῇ ὁ ὑψηλὸς ρυθμὸς μεταναστεύσεως πρὸς τὸ ἐξωτερικὸν καὶ ἡ ὑπερτροφικὴ ἀνάπτυξις τῆς εὐρυτέρας περιοχῆς Ἀθηνῶν καὶ Θεσσαλονίκης.

Διὰ τοῦ παρόντος ἄρθρου καταλήγομεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἐπείγει ἡ διατύπωσις καὶ ἐπιλογὴ ἑνὸς Ἐθνικοῦ Προτύπου Ἀναπτύξεως, δημογραφικῶς δυναμικοῦ καὶ ἐστραμμένου ὄχι πρὸς τὴν παραγωγὴν καὶ κατανάλωσιν ὁλονὲν περισσοτέρων ὑλικῶν ἀγαθῶν, ἀλλὰ πρὸς τὴν περαιτέρω παραγωγὴν καὶ διάδοσιν τῶν πολιτιστικῶν ἀγαθῶν. Αὐτὴ ἡ δυναμικὴ δημογραφικὴ καὶ πολιτιστικὴ ἀνάπτυξις ἀπαιτεῖ μεταβολὴν τοῦ συστήματος ἀξιῶν καὶ τῶν συνηθειῶν μας, ἀπαιτεῖ θυσίας τῶν ὀλίγων ὑπὲρ τῶν πολλῶν καὶ παραχωρήσεις τῶν τεχνοκρατῶν ὑπὲρ τῶν διανοουμένων καὶ τῶν καλλιτεχνῶν, τῶν παλαιοτέρων ὑπὲρ τῶν νεωτέρων. Ἰδίως δὲ ἀπαιτεῖται ὅπως ἡ γενεὰ τοῦ 1940 ἑτοιμασθῇ νὰ δώσῃ τὴν σκυτάλην εἰς τὴν γενεὰν τοῦ 1970, διὰ νὰ προεκτείνῃ δι' αὐτῆς τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1967 μέχρι τὸ 2000 ἔτος.

1. «Ἡ Μετανάστευση, εὐλογία ἢ κατάρα;», *Ἐποχές*, τεύχη 21-26 (1965), Ἀθῆναι, ἀνάτυπον. «Ἐσωτερικὴ Μετανάσευση καὶ περιφερειακὴ ἀνάπτυξη», *Ἐποχές*, τεῦχ. 29 (1965), Ἀθῆναι. «Greece Prepares for the Return of Her Intra-european Migrants», *Migration News*, τεῦχ. 3 (1967), Genève, σσ. 1-3. «La Grèce face au retour de ses migrants intra-euporeens, *Nouvelles*, τεῦχ. 2 (1967), Genève, σσ. 1-3. «Per un'azione in favore dei laboratori greci che ritornano dalla Germania», *Studi Emigrazione*, τεῦχ. 8 (1967), Roma, σσ. 179-181. «Τὸ Νέον Σύνταγμα καὶ τὸ πρόβλημα τῶν γεννήσεων», *Ἀπογευματινή*, 7, 8 καὶ 9 Αὐγούστου 1968, Ἀθῆναι. «Ἡ Ὑγεία, πρωταρχικὸν δικαίωμα τοῦ Παιδιοῦ», *Ἀρχεῖα Ὑγιεινῆς*, τεῦχ. 3-4 (1968), Ἀθῆναι (ἐκδ. καὶ εἰς τὴν γαλλικήν). «Δύο ἔτη παιδικῆς προστασίας, 1969-1970», *Ἐργατικὴ Ἐπιθεώρησις*, τεῦχ. 24 (1969). «Πολιτικὴ ἀντιμετωπίσεως τῆς μεταναστεύσεως», *Ἐπιθεώρησις Κοινωνικῶν Ἐρευνῶν*, τεῦχ. 2-3 (1970), Ἀθῆναι. Συνεργαοία Ι. Μαγγανάρα, συμβολὴ εἰς τὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ Ἰωάννου Μητσοῦ, «Ἡ ἐπιστροφὴ τῶν μεταναστῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα», *Ἐπιθεώρησις Κοινωνικῶν Ἐρευνῶν*, τεῦχ. 2-3 (1970). «Ἡ δημογραφικὴ πολιτική», *Νέα Πολιτεία*, 12 Ἰουλίου 1970, Ἀθῆναι.